

AI И НОВИНАРСТВО: ИЗАЗОВИ ПРЕПОЗНАВАЊА, ЕТИЧКА ОДГОВОРНОСТ И БУДУЋНОСТ ПРОФЕСИЈЕ

Даница Поповић¹
ORCID ID: 0009-0009-4883-3259

Бојан Благојевић²
ORCID ID: 0000-0003-0071-4014

Резиме: Развој вештачке интелигенције у новинарству отворио је нова етичка и филозофска питања. Док AI алати омогућавају брже генерисање вести и продукцију садржаја, они истовремено олакшавају стварање и ширење дезинформација. Извештаји The Guardian-а указали су на постојање десетина портала који масовно објављују текстове генерисане алгоритмима, често лажне или манипулативне. Паралелно с тим, случај који је BIRN разоткрио у Србији – где су медији државним новцем финансирани пројекте са измишљеним саговорницима и плагираним текстовима – показује да злоупотреба у новинарству није везана само за технологију, већ и за изостанак професионалних стандарда и уредничке одговорности. У овом раду анализира се питање: да ли данас можемо поуздано препознати када је садржај креиран или обликовао помоћу AI, и ако не, шта то значи за будућност новинарства? Међутим, уместо да закључи како „добри новинари више нису потребни“, рад указује на супротно: управо у ери вештачке интелигенције професионални интегритет, критичко размишљање и етичка одговорност новинара постају важнији него икад. У теоријском оквиру користиће се деонтолошки приступ, утилитаризам и етика врлине. Циљ рада је да покаже да питање „људског фактора“ у новинарству остаје неизбежно, чак и када вештачка интелигенција преузима део производних процеса.

Кључне речи: *вештачка интелигенција, одговорност, дезинформације, будућност новинарства*

¹ Даница Поповић, Филозофски факултет Универзитета у Нишу; e-mail: danica.popovic@filfak.ni.ac.rs

² Бојан Благојевић, Филозофски факултет Универзитета у Нишу; e-mail: bojan.blagojevic@filfak.ni.ac.rs

AI AND JOURNALISM: CHALLENGES OF RECOGNITION, ETHICAL RESPONSIBILITY, AND THE FUTURE OF THE PROFESSION

Abstract: The development of artificial intelligence in journalism has raised new ethical and philosophical questions. While AI tools enable faster news generation and content production, they also facilitate the creation and spread of misinformation. Reports from The Guardian have highlighted the existence of dozens of websites that mass-produce algorithm-generated articles, often false or manipulative. At the same time, a case revealed by BIRN in Serbia—where media outlets used state funds to finance projects with fabricated sources and plagiarized texts—shows that abuse in journalism is not only tied to technology but also to the absence of professional standards and editorial responsibility. This paper analyzes the question: Can we reliably recognize when content is created or shaped using AI today, and if not, what does that mean for the future of journalism? However, instead of concluding that “good journalists are no longer needed,” the paper argues the opposite: in the era of artificial intelligence, professional integrity, critical thinking, and ethical responsibility of journalists are more important than ever. The theoretical framework will employ a deontological approach, utilitarianism, and virtue ethics. The aim of the paper is to demonstrate that the question of the “human factor” in journalism remains unavoidable, even when artificial intelligence takes over part of the production process.

Keywords: *artificial intelligence, responsibility, misinformation, future of journalism*

1. ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА У НОВИНАРСТВУ: ИЗМЕЂУ АУТОМАТИЗАЦИЈЕ И ОДГОВОРНОСТИ

Последњих година сведочимо убрзаном продору вештачке интелигенције у производњу медијског садржаја. Ови алати више нису ограничени само на техничке задатке попут препоруке садржаја или сортирања података, већ све чешће учествују у самом процесу настанка вести и анализа. Осим тога, ови савремени алати омогућавају брзину која је раније била незамислива, али истовремено преиспитују границе између професионално уређеног новинарског текста и аутоматски генерисаног материјала без извора, уредничке обраде и јасног потписа аутора. Алгоритми, који су такође програмирани вештачком интелигенцијом омогућавају брзу обраду велике количине

података, што помаже новинарима у откривању образаца и трендова који би иначе остали непримећени. Такође, омогућавају аутоматизацију једноставних извештаја, као што су вести о времену, саобраћају или спортским резултатима. На тај начин редакције штеде време и ресурсе. Поред тога, алати вештачке интелигенције могу да спроведу и фект-чекерске поступке, односно проверу тачности података, као и да прилагоде садржај различитим публици кроз персонализацију.

Поједине редакције већ активно користе алате вештачке интелигенције у свакодневном раду. Би-би-си (енг. „BBC“) је, на пример, експериментисао са аутоматским генерисањем кратких вести и препорука садржаја како би се различитим публици понудиле вести прилагођене њиховим интересовањима (Caswell et al., 2024:326-328). Ројтерс (енг. „Reuters“) је развио сопствене алате за обраду великих скупова података, што омогућава бржу израду финансијских и пословних извештаја (Zhao et al., 2017:683-685). Слично томе, Асошијетед прес („енг. „Associated Press“) већ годинама користи аутоматизоване системе за писање кратких извештаја о спортским догађајима и економским резултатима (Shi, 2024: 431-444). Истраживање Института Ројтерс такође показује да медији као што је Le Monde користе генеративне моделе за превођење око тридесет чланака дневно на енглески језик, чиме значајно шире свој међународни досег (Newman, 2024: 20-22). Како наводи Опдал предности оваквих решења огледају се у неколико области: Прво, аутоматизација рутинских послова омогућава редакцијама да уштеде време и смање трошкове, јер машине могу брже производити кратке извештаје. Друго, анализа великих скупова података омогућава откривање образаца и тема које људским новинарима не би биле одмах уочљиве. Треће, персонализација садржаја омогућава медијима да прилагоде вести различитим циљним групама, повећавајући ангажованост публике. Коначно, алати базирани на вештачкој интелигенцији могу допринети провери тачности података и убрзати рад факт-чекерских тимова, јер алгоритми лакше откривају неконзистентности у информацијама (Opdahl, 2023:108).

Како истиче Феликс Сајмон, „вештачка интелигенција за сада углавном служи као нови сет алата у новинарству, али не и суштинску промену потреба и мотива новинских организација“ (Simon, 2024: 3–4). Другим речима, реч је више о технолошком проширењу и рационализацији постојећих послова, него о потпуној замени новинарског рада. AI у овом смислу функционише као средство које може да промени расподелу посла унутар редакција: једни задаци постају аутоматизовани, док се други – као што су уреднички надзор и провера тачности – јављају са још већим значајем. Ипак, Сајмон упозорава да добици нису једноставни нити тренутни: „Добитак у продуктивности који

се очекује од AI у новинарству неће бити директан. Користи ће се појављивати постепено, а њена примена подразумева и додатне трошкове у раним фазама“ (Simon, 2024: 5). У пракси то значи да редакције у почетку често троше више времена и средстава – на обуку, адаптацију процедура и техничку подршку – него што одмах добијају. Уместо „чисте уштеде“, у првој фази јавља се потреба за детаљнијим уредничким надзором и новим питањима одговорности новинара и уредника редакције.

Појава вештачке интелигенције додатно усложњава границе између дезинформација, мисинформација и малинформација. Док су, према Вардл и Дерахшан (2017), ови појмови јасно раздвојени према намерама и врсти садржаја, AI системи уносе нову динамику јер могу масовно производити садржај без људске контроле и без јасног потписа ауторства. Како истичу Вардл и Дерахшан, дезинформација означава „лажне информације које се намерно креирају и шире са циљем да нанесу штету појединцима, групама или институцијама“ (Wardle & Derakhshan, 2017: 20). С друге стране, мисинформација подразумева „нетачне или обмањујуће информације које се шире без намере да обману, односно из незнања или грешке“ (Wardle & Derakhshan, 2017: 20). Најзад, малинформација се односи на „тачне информације које се злоупотребљавају, стављају у искривљен контекст или се објављују у циљу доношења штете“ (Wardle & Derakhshan, 2017: 21). Како упозоравају Екер и Левандовски, „аутоматизована производња текста и слика смањује праг уласка за стварање обмањујућих материјала и омогућава њихово брзо ширење у јавном простору“ (Ecker & Lewandowsky, 2023: 5). То значи да дезинформације више не морају бити резултат организованих кампања — оне могу настати као нуспроизвод рутинске примене модела, док мисинформације постају све учесталије услед „механичког“ ширења непроверених тврдњи које су AI алати генерисали. Истовремено, ризик од малинформација се увећава, јер AI може лако извучити тачне информације из контекста (нпр. делове приватних података или архивских извештаја) и постављати их у сензационалистички оквир који производи штету. Другим речима, увођењем AI долази до замагљивања граница између ових појмова: више није пресудно питање да ли је намера постојала или не, већ како технологија својом логиком рада репродукује и појачава обмањујући садржај.

Мањи портали и редакције често користе комерцијалне генеративне алате за израду нацрта текстова, преводе или скраћивање вести, што истовремено носи ризик од смањене контроле квалитета и могућности ширења нетачних информација. Највећи изазов је што вештачка интелигенција може да производи текстове који делују уверљиво, али садрже грешке, измишљене податке или недовољно поуздане изворе. Поставља се и питање одговор-

ности: ако текст генерише алгоритам, ко је одговоран за евентуалне нетачности или штету? Поред тога, убрзана производња садржаја често је вођена тржишним интересима (брзина, кликови), док се јавни интерес и проверене информације потискују у други план. На крају, присутан је и проблем поверења публике – ако читаоци не могу да разликују новинарски рад од компјутерски генерисаног текста, подрива се кредибилитет медија као институције. Управо због тога расправа о употреби вештачке интелигенције у новинарству није само питање технологије. Она је пре свега етичко и друштвено питање, јер утиче на поверење грађана у медије и на улогу новинарства у демократском друштву. Ови изазови нису само техничке природе, већ захватају и вредносне и етичке оквири новинарства. Феликс Сајмон истиче: „Недостатак транспарентности у AI системима буди забринутост да пристрасности или грешке могу непримећено да се увуку у новинарски садржај“ (Simon, 2024: 12). Уредници и новинари често немају увид у то како је модел дошао до одређеног резултата, нити у податке на којима је трениран. Тако публика добија текстове који могу да делују уверљиво, али да садрже скривене претпоставке, недоследности или фабриковане чињенице.

Сличну тезу износи и Николас Диакопулос у својој студији о аутоматизацији вести. Он показује да алгоритми у медијима не производе само текст, већ и преузимају „уредничке функције“ јер одлучују шта ће бити приказано, шта ће бити скривено и на који начин ће информација бити рангирана. Како пише овај аутор: „Алгоритамски системи имплицитно делују као уредници јер спроводе филтрирање и приоритизацију садржаја, обликујући тако јавни простор у коме се вести појављују“ (Diakouroulos, 2019: 19–21). Другим речима, кључно питање није више само ко пише текст (човек или модел), већ и ко поставља критеријуме и контролише филтере који одлучују шта улази у јавну сферу.

2. СТУДИЈА СЛУЧАЈА: „AI-ГЕНЕРИСАНИ“ ПОРТАЛИ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ЈАВНИ ПРОСТОР

Истраживање Њуз Гарда (NewsGuard) које је пренео електронски часопис Гардијан (The Guardian) показало је да је у мају 2023. године идентификовано најмање 49 вебсајтова који изгледају као новински портали, али у стварности у великој мери користе генеративну вештачку интелигенцију за производњу

садржаја (The Guardian, 2023). Карактеристике ових сајтова биле су препознатљиве: једноличан и често стерилан, генерички језик, понављајуће фразе, изостанак потписа аутора, као и пренаглашено ослањање на програматске огласе као модел финансирања (The Guardian, 2023). У појединим текстовима остали су чак и унутрашњи трагови модела, попут реченица „I’m sorry, I cannot complete this prompt...“³, што је недвосмислено указивало на аутоматску продукцију без уредничке контроле. Један од најупечатљивијих примера био је портал celebritiesdeaths.com који је објавио лажну вест да је амерички председник Џо Бајден преминуо, уз навођење Камале Харис као „вршиоца дужности председника“ (The Guardian, 2023).

Овај случај јасно илуструје ризике неконтролисане примене AI у медијима. Пре свега, показује како уреднички филтери практично не постоје – садржај се објављује без провере и без одговорног потписа аутора, односно новинара. Уз то, демонстрира како лажне вести могу настати и проширити се готово тренутно, чиме се подрива поверење јавности у медије. Како наводи Гардијан, овакви портали функционишу по логици огласног инвентара, где је примарни циљ генерисање кликова и прихода, а не провереност и јавни интерес (The Guardian, 2023). Случај који је описао Гардијан о порталима који масовно објављују аутоматски генерисане вести, јасно илуструје ризике на које упозоравају Џоунс, Џоунс и Луџер (Jones, Jones и Luger). Ови аутори истичу да „због недостатка јасноће у погледу података и логике модела вештачке интелигенције није могуће поуздано утврдити одговорност за грешке у AI-генерисаном садржају, при чему ови алати нису створени да поштују истину нити да поткрепљују тврдње доказима“ (Jones, Jones, & Luger, 2023: 3). Оваква оцена од стране аутора указује на суштински проблем у примени вештачке интелигенције у новинарству. Док новинари своје информације заснивају на провереним изворима и доказима, AI модели функционишу на основу вероватноће појављивања речи, без намере да поштују истину или да поткрепе тврдње доказима. У таквој ситуацији практично је немогуће утврдити одговорност за грешке или штету, јер је тешко одредити да ли је кривица на програмерима, медијској кући или самом алату. Овај пример показује да проблем није само у томе ко пише текст, човек или машина, већ у томе ко одлучује шта уопште стиже у јавни простор. Када недостају механизми уредничке контроле и одговорности, AI-генерисани садржај постаје алат за инфлацију информација и ширење дезинформација. На тај начин се производи

³ „Жао ми је, не могу да испуним овај захтев.“ Овај одговор AI система најчешће указује на ограничење: или је захтев у супротности са правилима садржаја (нпр. насиље, приватни подаци, увреде), или је технички немогуће дати тражени одговор. Понекад значи и да је упит сувише нејасан, па је потребно појашњење. Ово је механизам заштите: уместо да AI понуди нетачан или непримерен одговор, он признаје да не може да настави.

информативни шум у коме је грађанима све теже да разликују поуздане вести од фабрикованих прилога, што на дужи рок угрожава кредибилитет медија и квалитет јавне расправе (The Guardian, 2023).

Овакви примери указују и на шири проблем за демократску јавну сферу. Уколико вест престаје да буде резултат уредничког рада и постаје производ алгоритамског шаблона, публика не добија информације од јавног значаја већ садржај креиран искључиво ради кликова. Dodds и сарадници наглашавају да управо зато „AI преобликује редакцијске праксе и односе моћи унутар новинарства, стварајући нове облике зависности од технологије и тржишних интереса“ (Dodds et al., 2025:14). Ово значи да се не угрожава само квалитет појединачне вести, већ и поверење грађана у медије као институције. Када публика изгуби ослонац у провереним информацијама, јавна расправа постаје нарушена, а демократске процедуре попут доношења одлука на основу поузданих чињеница долазе у питање. Управо зато пример из Гардијана није само питање етичке дилеме у новинарству, већ и показатељ дубљих ризика по демократску културу у целини.

Још један аспект проблема AI у новинарству јесте питање алгоритамске пристрасности у дистрибуцији садржаја. Како истиче Чизором Ебоси Окоронкво: „алгоритамска пристрасност ограничава видљивост маргинализованих група и продубљује постојеће друштвене неправде“ (Okoronkwo, 2024: 296). Другим речима, алгоритми не само да организују садржај већ делују и као невидљиви „уредници“ који одлучују шта ће публика више, а шта мање видети. Ово је важно у контексту примера који је описао Гардијан, где се портали засновани на вештачкој интелигенцији ослањају на кликове и алгоритамске механизме за ширење садржаја. Ако се алгоритмима препусти да управљају видљивошћу текстова, они могу фаворизовати сензационалистичке и лажне вести (нпр. о наводној смрти председника Бајдена), док се проверене и аналитичке информације потискују у други план. Таква динамика не само да нарушава професионалне стандарде новинарства већ и осиромашује јавни простор, продубљујући постојеће неједнакости у приступу релевантним информацијама. Још једна димензија овог проблема односи се на питање алгоритамске манипулације јавним дискурсом. Као што истиче Амака Пис Унебуне, „алгоритми у медијима често делују као инструменти манипулације јавношћу, обликујући перцепције и јачајући доминантне дискурсе који су у корист оних који већ поседују моћ и ресурсе“ (Onebunne, 2022: 15). Овај увид показује да алгоритми не функционишу само као технички филтери, већ активно утичу на то који садржаји добијају видљивост, а који остају скривени. У случају портала које је анализирао Гардијан, видимо како се алгоритамски

механизми користе за појачавање сензационалистичких вести ради већег ангажмана читалаца, стога и већег профита.

На послетку, као што истиче Донгхи Шин са сарадницима, „употреба AI у производњи вести покренула је читав низ забринутости, на пример у вези са етиком и транспарентношћу њене примене, као и због начина на који системи препорука засновани на AI-ју имају тенденцију да репродукују и појачавају пристрасности“ (Шин и др., 2022: 888). Овај увид је показује да проблем није само у томе што машине могу писати вести, већ у томе што начин њихове употребе отвара нове ризике за новинарство и јавност. Посебно је важно нагласити улогу медијске писмености, надзора и регулације као начина да се овај утицај ублажи и да се технологија усмери у правцу јавног интереса. Медијска писменост, међутим, не подразумева само индивидуалну одговорност корисника, већ и системске мере. У комбинацији са ефикасним регулаторним оквирима и уредничким надзором, она може деловати као „заштитни механизам“ који умањује ризике које је уочио Гардијан у свом истраживању о AI-порталима. На тај начин, медијска писменост постаје мост између технологије и јавног интереса: омогућава корисницима да се снађу у окружењу преплављеном садржајем и истовремено захтева од медија и државних институција већу транспарентност и одговорност.

2.1. Студија случаја: јавно финансирање медија и системски пропусти у уредничкој контроли (BIRN)

Истраживање БИРН-а које је 25. августа 2025. објавио Миодраг Марковић документује како је мрежа од 24 интернет портала у власништву пензионисаног официра Славка Стијаковића од 2021. године добила око 58 милиона динара (приближно 493.000 евра) на државним и локалним конкурсима за финансирање медијских пројеката. Анализа садржаја показала је да су у оквиру пројеката плаћани текстови са измишљеним саговорницима, као и плагири делови или чак целине преузете са других сајтова; уз то, идентични или минимално измењени чланци објављивани су на више портала и више пута наплаћивани кроз различите пројекте. (Марковић, 2025).

БИРН наводи конкретне обрасце: исти „саговорник“ истакао је дословно исте исказе под различитим именима на два портала и у два различита, јавно финансирана пројекта („Мој тата и ја“ – финансирано од Министарства информисања и телекомуникација; „Мој тата, мој херој“ – финансирано од Општине Сокобања). Додатно, поједини текстови са портала из мреже приписују изјаве „стручњацима“ које су раније објављене у другим медијима (нпр.

Лознички недељник), односно подударају се са текстовима објављеним годинама раније на другим сајтовима. Како наводе у тексту, секретарка Савета за штампу Гордана Новаковић у извештају подсећа да су и плагирање и измишљање саговорника тешка кршења Кодекса новинара Србије. Министарство информисања и телекомуникација, према БИРН-у, није одговорило на питања о ревизији и контроли финансираних пројеката; истовремено, поједини медији из мреже добијали су средства и за активности „унапређења новинарства“ (нпр. милион динара за дводневни стручни скуп). (Марковић, 2025). Случај не указује само на појединачне пропусте, већ на структурни проблем пројектног финансирања: механизми доделе и пост-контроле не спречавају плагијате, измишљене саговорнике и серијску рециклажу садржаја, већ такву праксу фактички награђују. БИРН је и раније упозоравао да се у српској пракси конкурсног финансирања јавни интерес губи у формалним процедурама, клијентелистичким образцима и недовољној транспарентности, што отвара простор за системску злоупотребу јавних средстава. (BIRN, 2023).

Финансирање медија без јасне контроле квалитета показује колико је проблематично када институције награђују садржај који није у складу са професионалним и етичким стандардима. Међутим, увођење вештачке интелигенције у производњу медијског садржаја носи још шири и сложенији спектар изазова. Опасност није само у појединачним грешкама. Проблем је у томе што AI системи својим радом репродукују и појачавају постојеће пристрасности, што доводи до искривљене слике стварности. Када се такви текстови масовно производе и улазе у јавни простор, ствара се „информациони шум“ који грађанима отежава да поуздано разликују тачне од нетачних информација. Последица је слабљење поверења у медије, али и шире — у демократске институције које се ослањају на јавну расправу засновану на поузданим чињеницама. AI такође носи ризик губитка ауторства и одговорности. Ако алгоритам генерише садржај, поставља се питање ко је одговоран за евентуалне последице — новинар, уредник или компанија која је направила алат? Та „сива зона“ одговорности значи да грађани могу остати без јасног одговора ко сноси кривицу када се појави штета, а медијски систем се постепено удаљава од основног принципа транспарентности.

Изостанак уредничке контроле и новинарског рада у процесу извештавања довео је до тога да текстови са измишљеним саговорницима, плагираним исказима или рециркулисаним садржајем постану део јавног информационог простора, и то уз подршку јавних средстава. У таквом друштвено-политичком амбијенту, увођење вештачке интелигенције делује као катализатор постојећих злоупотреба. Последица је медијски простор у којем све мање има места за проверене и критички обрађене информације, а све више

за механички производњу садржаја чија је основна функција попуњавање информационог простора ради кликова и финансијских подстицаја. Овај изостанак новинара у процесу извештавања има далекосежне друштвене последице. Пре свега, губи се поверење у медије као у институцију која би требало да служи јавном интересу. Ако читаоци не могу да буду сигурни да је садржај производ људског професионалног истраживачког и одговорног рада, медији престају да буду поуздан оријентир у јавном простору. Уместо критичког преиспитивања моћи и јавних политика, могуће је добити фрагментиран простор у којем је нормализован садржај чије је порекло нејасно, а чије су последице често штетне по колективно разумевање стварности. Стога, закључак је да су у друштвеном смислу, последице дубоке. На концу, када публика престане да верује медијима, појављују се простори за манипулацију, пропаганду и дезинформације које угрожавају јавни интерес. Уместо да ојача информисаност, AI у оваквим условима може постати средство које подрива саму суштину демократског дијалога.

3. МОРАЛНИ СТАТУС МЕДИЈСКОГ САДРЖАЈА ГЕНЕРИСАНОГ ВЕШТАЧКОМ ИНТЕЛИГЕНЦИЈОМ

Опште је место да једна функционална демократија захтева да њени грађани буду добро информисани (Kuklinski et al., 2000). Довољно велика присутност нетачних информација у једном друштву би тако по свој прилици довела до доношења погрешних или свакако субоптималних одлука како од стране читавог друштва, тако и од стране појединаца који у њему учествују (Lewandowsky et al., 2017). Вероватно највише узнемирују налази по којима присуство нетачних информација чини да људи потпуно престану да верују у чињенице (van der Linden et al., 2017; McCright et al., 2016). Стога је од кључне важности наћи процедуре и стандарде за разликовање тачних од нетачних информација. Дакако, то неће бити могуће у свим случајевима, но једно друштво, а нарочито струке и институције чији је посао да пласирају информације у јавну сферу или да активно учествују у формирању јавног мњења, те да правно или етички регулишу те процесе, морају показати изврстан степен бриге за успостављање таквог разликовања. Но, поставити проблем на овај начин би значило превише симплификовати ствар. Рећи да је један појединац или једно друштво донело погрешну одлуку би нас одмах наводило да

питамо: а у ком смислу говоримо за једну одлуку да је погрешна? Да бисмо на ово питање одговорили, позваћемо се на три велике етичке традиције које обликују морално мишљење уопште у последњих неколико векова (или нешто краће). Реч је о деонтологији (тј. етици дужности), утилитаризму и етици врлина (мада постоје и други етички правци, ограничићемо се на приказ ова три најутицајнија). Питати о основама морала и критеријумима разликовања исправног и погрешног поступања ће нам дати смернице за примену тих критеријума на проблем пласирања нетачних информација и значаја регулативе у области вештачке интелигенције као начина генерисања медијског садржаја на интернету.

Темеље деонтолошког приступа поставља Имануел Кант (Immanuel Kant) у свом *Заснивању метафизике морала*. Дајући човеку као умном бићу морални статус (како статус моралног субјекта, тако и моралног објекта), Кант наводи основу за придавање таквог статуса. Човек је као умно биће једини способан за аутономију: способност за формулисање практичких закона и делања по том закону. Остала бића делају на основу инстинкта, тј. природног закона. Људска способност да не буде детерминисан природним законима (што Кант назива слободом у негативном смислу) и способност да својим умом сам произведе закон по којем ће поступати (аутономија, тј. слобода у позитивном смислу) јесу за Канта основе људског *достојанства*, нарочитог својства човека које захтева да буде третиран на начин значајно различит од свих осталих бића (Kant, 2011: 96-7). Дакле, достојанство и поштовање достојанства служи као критеријум за разликовање исправних и неисправних чинова. У једној од формулација свог чувеног категоричког императива, Кант то изражава конкретније: „*Делај тако да људскост у својој личности и личности свих других третираш увек и као сврху, не само као средство*“ (Kant, 2011: 86-7). Пример којим Кант илуструје ову формулацију се односи на давање лажних обећања, тј. на обмањивање других људи у нашу корист. Јасно је да поступци који не узимају у обзир добробит других људи, односно сврхе које они сами за себе постављају не испуњавају услов категоричког императива, те да обмањивање и манипулисање другим људима у нашу корист (било да је она материјална, емотивна или каква друга) спадају у неморалне поступке. Међутим, импликације Кантовог става нам дају знатно битније информације за наша питања. Не само да би неморална била особа која обмањује друге, неморална би била и особа која пристаје да буде обманута, јер се при том не би понашала рационално, тј. не би третирала своју људскост као сврху по себи, не би поштовала властито достојанство. Деонтолошки аргумент би онда пружао основу за регулативу која би спречила ширење нетачних информација чак и у случају да људи знају да су оне нетачне (или им је њихова

тачно небитна) али их ипак прихватају због тога што се уклапају у њихов поглед на свет или поткрепљују њихова погрешна уверења за која су нарочито везани. Тај друштвено-политички контекст у којем су емоције, лична уверења и идеолошка убеђења људи важније од чињеница и објективне истине, те у јавном и политичком простору постају најбитнији фактор за прихватање нечега као истинитог се означава као *пост-истина*. Опасност која произилази из оваквог контекста јако добро описују Левандовски и сарадници:

„Оквир у коме се садашња болест пост-истине схвата као „нетачна информација“ коју је могуће исправити или разобличити, не успева да обухвати целокупан обим проблема. Такав оквир, макар и прећутно, подразумева да је нетачна информација мрља на пејзажу информација — нашем огледалу стварности — која се може очистити одговарајућим корективним „дезинфекционим средством“. Међутим, такав приступ не успева да ухвати садашње стање јавног дискурса: проблем пост-истине није мрља на огледалу. Проблем је у томе што је то огледало постало прозор у алтернативну стварност.“ (Lewandowsky et al., 2017: 4).

Свакако, регулатива заснована на деонтолошким основама би морала да се ограничи на информације које се тичу чињеница, а не вредносних ставова или политичких позиција, што укључује и постојање сиве зоне између тих области, око које ће неслагања увек постојати и која ће по свој прилици имати тенденцију да буде проширена на област чињеница (што се и увелико дешава у ери пост-истине). Регуллатива која се односила на традиционалне медије је подразумевала да има посла са креаторима медијских садржаја који су способни да буду морални субјекти, уз одговорност која иде са тим статусом. Уколико се прошири на подручје садржаја генерисаних вештачком интелигенцијом, отварају се нови проблеми. Прво, допустити да постоје медији за које није јасно означено да користе вештачку интелигенцију као начин креирања садржаја јесте обмањујуће по реципијенте. Но, чак и ако то означимо, допуштамо могућност свих поменутих начина обмане за које нико неће бити сматран одговорним, што је за деонтолошку позицију недопустиво.

Дакле, по деонтолошкој позицији, примарна дужност медија је да поштују достојанство својих реципијената тако што ће им пружати тачне информације. Свако извештавање које не поштује ту дужност угрожава људскост својих реципијената. Но, стандардни проблем етике дужности јесте њено ригидно занемаривање значаја последица. Уколико се деси да наше истинито извештавање има погубне последице по заједницу, шта чинити тада?

3.1. Утилитаристички приступ новинарству у ери вештачке интелигенције

Други етички правац којим ћемо се позабавити је утилитаризам који управо последице узима за критеријум разликовања исправних од неисправних поступака. Дobar је чин онај који има најбоље могуће последице по све укључене стране, а боље су последице оне које доносе више задовољства, користи или среће. Бентам (Bentham) вели да је исправно оно што производи „највећу срећу за највећи број људи“ (Bentham, 2003: 17), док Мил (Mill) додаје да срећу не чине само телесна уживања (како је случај код Бентама), већ и интелектуална, морална и естетска задовољства (која чак имају примат над оним првим, јер су својствена човеку) (Mill, 2003b: 181-203). Иако на први поглед једноставна и прихватљива доктрина, утилитаризам са собом носи велике тешкоће. Најочигледнији проблем је наша ограничена способност да предвидимо све последице једног поступка (или, још горе, серије поступака). Друго, чак и да поседујемо једну такву способност предвиђања, требало би нам превише времена да све те последице узмемо у обзир, „саберемо“ их и „одузмемо“, те до самог делања никада не би ни дошло. То су најчешћи приговори који се упућују тзв. *утилитаризму поступка* – гледишту да наше морално промишљање са сваким нашим поступком треба да „крене из почетка“ како би узело у обзир све релевантне последице специфичне за управо тај поступак. Чак и уколико узмемо да би вештачка интелигенција имала способност која људима недостаје: да брзо и тачно израчуна све последице сваког поступка, да ли би требало да њој препустимо да у том случају доноси одлуке уместо нас, тако што одређује који би поступак био најисправнији или који би закон донео највише среће највећем броју људи у једној заједници? Амерички филозоф Роберт Нозик (Nozick) наводи један научно-фантастични пример који нам показује како и свеукупна срећа може бити основ једног језивог тоталитаризма:

„Замислимо да постоји искуствена машина која би вам могла пружити било које искуство које пожелите. Супер-неуропсихолози би могли стимулирати ваш мозак тако да мислите и осећате као да пишете велико књижевно дело, или као да стичете пријатеља, или читате занимљиву књигу. Све време бисте, у стварности, лежали у резервоару, са електродама прикљученим на мозак. Да ли би требало да се прикључите на ову машину за цео живот, унапред програмирајући своја искуства? ... Да ли бисте се прикључили? Шта друго може бити важно за нас, осим тога како се наш живот осећа изнутра?“ (Nozick, 1974: 42)

Ако је задатак државе да усрећи своје грађане, и ако нам вештачка интелигенција тачно прорачуна да је управо ово начин да се та срећа постигне, онда би власт морала да *на силу усрећи* грађане тако што би свако морао да проведе остатак живота у оваквој искуственој машини, што тешко да је развој догађаја који би већина људи прихватила (и то, сматра Нозик, са јако добрим разлозима).

Насупрот утилитаризму поступка налази се *утилитаризам правила* – гледиште по којем су правила резултат „акумулисања“ моралног искуства заједнице током векова, те да у нашем поступању треба да се водимо тим правилима а не нашим личним рефлексијама, будући да су она поузданија, и да ће једном када „подвучемо црту“, поштовање правила произвести више среће за све него што ће то учинити појединачно промишљање о сваком поступку.

Дакле, медијска пракса и регулатива би требало да се воде начелима да су сви људи подједнако морално вредни јер су сви подједнако у стању да доживе задовољство и бол, корист и штету или срећу и несрећу (а то важи и за све животиње које су способне за тако нешто) и да је исправно оно што увећава срећу што већег броја људи. Утилитаризам правила би новинарима налагао да се пре свега воде етичком и правном регулативом (најригиднија верзија би чак инсистирала да та правила не допуштају никакве изузетке), али остаје питање, шта би налагао онима који ту регулативу доносе? Тешко да постоји „вековно морално искуство заједнице“ у погледу дигиталних медија у глобалном добу. Можемо барем неке смернице добити из Миловог разматрања политичких слобода, нарочито слободе говора. Наиме, власти (па и јавно мњење) не треба да гуше слободу говора јер је она корисна за заједницу. Уколико је мишљење које се износи (а које је другачије од општеприхваћеног) истинито, онда ће у слободној расправи доћи до усвајања тог мишљења, те ће заједница имати користи од тога што је неистинито мишљење замењено истинитим. Уколико је то мишљење делимично истинито, онда ће доћи до кориговања општеприхваћеног мишљења. Уколико је пак неистинито, људи ће научити како да бране истинито мишљење аргументима уместо да га уче напамет као догму (Mill, 2003а: 99-130). Мил овде има у виду нова, неприхваћена мишљења која особа износи у искреном уверењу да је оно истинито, но може се претпоставити да би имао слично мишљење и по питању намерног дезинформисања: регулатива не би требало да цензурише таква мишљења јер би заједница имала корист од препознавања дезинформација и налажења начина да се оне надвладају (где бисмо по свој прилици већ изашли из регулативе медија у регулативу образовног система). Дакле, за разлику од деонтолошке регулативе, која би свој задатак видела као заштиту

реципијената од медијских обмана, утилитаристичка би своју улогу видела у оспособљавању реципијената да обману препознају. Како у случају садржаја генерисаних вештачком интелигенцијом постаје све теже препознати их као такве, утилитаристи би по свој прилици захтевали обележавање таквих садржаја. Што се пак тиче могућности даље обмане (путем обмањујуће контекстуализације и сл.), ипак се поставља питање да ли пред реципијенте не постављамо претежак задатак да сами истраже истинитост неког садржаја, имајући у виду све већу сложеност савременог света (како научног, тако и медијског).

Попут деонтолошке позиције, и утилитаристичка има своје велике недостатке. Један од најчешћих приговора је непоштовање инхерентне вредности појединца. Уколико би медијски линч једне особе увећао срећу читаве заједнице, онда не само што би било допуштено реализовати тако нешто, већ би утилитаристичка начела то и заповедала. Свака особа је у опасности да буде сведена на средство за увећање свеукупне среће, и то је тзв. „одвратни закључак“ који многе одбија од утилитаризма. Други проблем који сматрамо значајним је немогућност утилитаризма да објасни *интегритет*, јер не допушта могућност да појединац дела по својим дубоким унутрашњим уверењима, чиме му *de facto* укида лични интегритет (Smart, Williams, 1973: 97-100). Уколико би новинар одбио да учествује у поменутом медијском линчу, утилитаризам би без сумње тај поступак означио као неисправан не остављајући простор да појединац буде аутентична морална личност са сопственим моралним уверењима.

Може се рећи да трећи морални правац, етика врлина, бива оживљена у 20. веку као резултат незадовољства недостацима етике дужности и утилитаризма. Основно питање које она поставља није више апстрактно „шта треба да радим?“ већ контекстуализовано „како треба да живим?“ или „каква особа треба да постанем?“

Најбољу илустрацију значаја тог незадовољства вероватно даје Мајкл Стокер у тексту „Схизофренија модерних етичких теорија“ (Stoker, 1976: 462). Уколико смо у болници и посети нас пријатељ, тешко да ћемо бити задовољни уколико је мотив његове посете поштовање дужности или увећавање свеукупне среће у универзуму. Заправо, тешко да бисмо се у таквом случају отели отиску да нешто с тим пријатељем није у реду. Оно што очекујемо од једног морално (и иначе) урачунљивог пријатеља јесте вредновање пријатељства које се не би ограничило на рачуницу или чисту рационалност или произилазило из ње. Очекујемо, рекли би етичари врлина, пријатељство које би било особина те личности, њеног карактера, а не тек једног поступка. То је оно што бива занемарено у етикама дужности и користи.

„Неговање индивидуалног карактера како би постао узор врлине, а не исправност или неисправност појединачних поступака, јесте у средишту етике врлине. Тежња ка врлини оно је што чини добар људски живот.“ (Plaisance, 2013: 51)

Но, како су приметили још и антички зачетници етике врлине – Сократ, Платон и Аристотел – чак и ако се сложимо да су храброст, умереност и разборитост врлине, то још не значи да под тим речима подразумевамо исту ствар. У савременом контексту је то још и теже, јер је античка етика функционисала у оквиру представе о једној датој људској природи, месту човека у космосу и одређене сврхе људског живота, чијем испуњењу су врлине доприносиле. Такав контекст је омогућавао срећно подударање разумских и карактерних врлина које човеку омогућавају остварење крајње сврхе људског живота и моралних врлина које на најбољи начин регулишу људски суживот и сарадњу у *полису*.

Данас би идеја о јединственој објективној сврси живота људи у односу на коју се може за сваког човека рећи да ли је водио испуњен или промашен живот и из које би се могла извести моралне процене и правила, била без сумње сматрана тоталитаристичком. Стога су у недостатку таквог оквира из којег би врлине добијале своју недвосмислену садржину, етици врлина упућивани приговори да је неодређена или недефинисана. Међутим, баш због те њене особине, она може испољити и јако корисну флексибилност, јер допушта да наша врлина у великој мери може зависити од личних и професионалних ситуација у којима се налазимо. Сандра Борден истиче да и у том случају морамо имати неку представу о томе шта је добро за човека, ако већ немамо потпуну представу његове сврхе (или сматрамо да би било штетно да је имамо):

„Из перспективе етике врлине, сврха једног занимања му пружа морално оправдање ако се може уклопити у ширу представу о томе шта је добро за човека (...) Човеково напредовање није само човекова добробит или корист — то је човекова изврсност, „постизање свог максимума“ као људског бића (...) Став да постоје објективни услови за човеково напредовање спречава етику врлине да буде релативистичка“ (Borden, 2007: 16)

Из сврхе новинарског занимања, постављеног у контекст садашњих друштвених пракси би затим произишавали стандарди изврсности који су усмерени на постизање унутрашњих добара везаних за то занимање.

„Медијски професионалци, када свесно обликују свој рад у складу са „стандาร์ดима изврсности“ својих професионалних пракси, способни су да остваре унутрашња добра: пружају информације и аналитичке увиде који омогућавају јавности активно учешће у динамичном демократском животу (новинарство), или преносе поруке и заступају перспективе које доприносе

богатом и разноврсном тржишту идеја (односи с јавношћу)” (Plaisance, 2013: 54).

Сврха регулативе се у класичном случају етике врлина не би ограничавала на поступке новинара већ би примарни циљ био утицање на личности новинара (или у случају да се ради о вештачкој интелигенцији као ствараоцу медијских садржаја, на личност програмера) тако да развије карактер који би одликовали истинољубивост, поштење, интегритет итд. Модерни, па и већина савремених етичких система не гледа благоданом на овај институционални уплив у приватни простор појединаца. Ипак, јасно је и данас не гледамо на добре и лоше новинаре тек као ауторе садржаја који сутра могу одлучити да промене свој став према принципима и стандардима новинарства – видимо их пре свега као личности са карактерним особинама које се тек читавају у њиховом извештавању.

Овде је можда на месту питање: шта нам у овом смислу казује чињеница да све теже распознајемо садржај који су креирали људи од садржаја који је генерисан вештачком интелигенцијом? Уколико AI нема карактер ни ум, па тако ни врлине које их красе, шта то говори о новинарима који продукују садржај нераспознатљив од текстова које генеришу програми? Етичари врлина би свакако истакли да је то „црвена лампица“ која говори о стању стандарда изврсноности у новинарској пракси и поштовању правила која су инхерентна тој делатности. Вештачка интелигенција као нови генератор медијских садржаја јесте велики корак напред, али корак у истом правцу у којем је новинарство и без ње већ кренуло.

ЗАКЉУЧАК

Одговор на питање да ли данас можемо поуздано препознати када је садржај креиран или обликован помоћу вештачке интелигенције није једноставан. Истраживања, као што показују примери из Гардијана и анализа БИРН-а, упућују на то да се линије између људског и машински генерисаног садржаја све више бришу. Текстови генерисани вештачком интелигенцијом могу да изгледају стилски уједначено и граматички коректно, али истовремено често садрже измишљене податке или фразе које одражавају унутрашње механизме модела, а не стварну новинарску обраду. С друге стране, случајеви у којима су медији добијали јавна средства за садржаје са измишљеним саговорницима или плагираним деловима показују да проблем није искључиво технолошке природе: чак и без употребе AI, механизми финансирања и

уредничке контроле могу произвести исте последице - непоуздан, неетички садржај. Међутим, посебно је проблематично што се губитак поверења не односи само на појединачне медије, већ на сам концепт новинарства. Када публика закључи да медији више не могу да буду поуздан оријентир у информационом хаосу, доводи се у питање њихова кључна друштвена улога – да пружају проверене информације, објашњавају сложене појаве и врше надзор над носиоцима моћи. У таквом контексту, чак и најбоље примене AI-а, попут персонализованих препорука или алата за проверу чињеница, ризикују да буду схваћене као део истог проблема, а не као решење. То значи да будућност новинарства у ери вештачке интелигенције није питање искључиво техничке ефикасности, већ пре свега етичке и друштвене одговорности, али и законске регулативе. Без јасних стандарда, транспарентности и људског надзора, AI може постати механизам који не оснажује већ урушава јавни дијалог. Управо зато је задатак новинара данас сложенији него икад: не само да информишу, већ и да обезбеде поузданост у извештавању. Стога, управо у ери вештачке интелигенције расте значај људског фактора - професионалног интегритета, критичког мишљења и етичке одговорности. AI може убрзати рутине, обрадити огромне количине података или персонализовати садржај, али не може преузети одговорност, нити понудити морални суд. Оно што недостаје јесте човек који ће одлучити шта заиста улази у јавни простор, на који начин се информација представља и које вредности се тиме бране. Теоријски оквири, као што су деонтологија, утилитаризам и етика врлине додатно осветљавају ову потребу. Деонтологија инсистира на дужности новинара да поштују истину и транспарентност без обзира на корист или последице. Утилитаризам подсећа да је крајњи циљ новинарства добробит друштва у целини, а не само задовољавање алгоритаМСких захтева или тржишних подстицаја. Етика врлине, пак, указује да је управо карактер новинара, његова посвећеност, одговорност и поштење, оно што одржава медијску праксу у времену када се технолошке границе све више померају. AI није крај новинарства, већ изазов који га приморава да се врати свом суштинском позиву: да буде поуздан чувар јавног интереса.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Bentham, Jeremy (2003). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. У Warnock, Mary (Ed.), *Utilitarianism and On Liberty*. Oxford: Blackwell Publishing.
2. Borden, L. Sandra (2007). *Journalism as Practice: MacIntyre, Virtue Ethics and the Press*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
3. Caswell, D., Dörr, K. N., & Wilk, T. (2024). Audiences, automation, and AI: From structured news to generative journalism. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 75(3), 321–334.
4. Diakopoulos, N. (2019). *Automating the news: How algorithms are rewriting the media*. Harvard University Press.
5. Dodds, T., Zamith, R., & Lewis, S. C. (2025). The AI turn in journalism: Disruption, adaptation, and democratic futures. *Journalism*. Advance online publication.
6. Ecker, U. K. H., & Lewandowsky, S. (2023). The psychological drivers of mis- and disinformation. *Current Opinion in Psychology*, 47, 101508.
7. Jones, B., Jones, R., & Luger, E. (2023). Generative AI & journalism: A rapid risk-based review. Edinburgh Futures Institute, University of Edinburgh.
8. Kant, Immanuel (2011). *The Groundwork For The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J., Schwieder, D., & Rich, R. F. (2000). Misinformation and the currency of democratic citizenship. *Journal of Politics*, 62, 790–816.
10. Lewandowsky, S., et al. (2017). Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353–369.
11. Марковић, М. (2025, 25. август). Држава медијима плаћала за текстове са измишљеним људима. *BIRN – Бирн Србија*.
12. McCright, A. M., Charters, M., Dentzman, K., & Dietz, T. (2016). Examining the effectiveness of climate change frames in the face of a climate change denial counterframe. *Topics in Cognitive Science*, 8, 76–97.
13. Mill, John Stuart (2003a). *On Liberty*. У Warnock, Mary (Ed.), *Utilitarianism and On Liberty*. Oxford: Blackwell Publishing.
14. Mill, John Stuart (2003b). *On Utilitarianism*. У Warnock, Mary (Ed.), *Utilitarianism and On Liberty*. Oxford: Blackwell Publishing.
15. Newman, N. (2024). Journalism, media, and technology trends and predictions 2024. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.

16. Nozick, Robert (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
17. Okoronkwo, C. E. (2024). Algorithmic bias in media content distribution and its influence on media consumption: Implications for diversity, equity, and inclusion (DEI). *International Journal of Social Sciences and Management Review*, 7(8), 293–303.
18. Onebunne, A. P. (2022). Algorithmic bias and media manipulation: A systematic review of AI's role in shaping public perception and political discourse. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 16(2), 1–17.
19. Opdahl, A. L. (2023). Trustworthy journalism through AI. *Information Systems*, 108, 102158.
20. Plaisance, Patrick Lee (2013). *Media Ethics: Key Principles and Responsible Practices*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
21. Shi, W. (2024). How generative AI is transforming journalism. *Journalism and Media*, 5(2), 431–444.
22. Simon, F. M. (2024). Artificial intelligence in the news: How AI retools, rationalizes, and reshapes journalism and the public arena. Tow Center for Digital Journalism, Columbia University.
23. Smart, J. J. C., & Williams, Bernard (1973). *Utilitarianism: for and against*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Stocker, M. (1976). The Schizophrenia of Modern Ethical Theories. *The Journal of Philosophy*, 72(14), 453–466.
25. van der Linden, S., Leiserowitz, A., Rosenthal, S., & Maibach, E. (2017). Inoculating the public against misinformation about climate change. *Global Challenges*, 1, 1600008, 1–7.
26. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe report DGI(2017)09. Strasbourg: Council of Europe.
27. Zhao, L., Resnick, P., & Mei, Q. (2017). Reuters Tracer: Toward automated news production using large scale social media data. In *Proceedings of the 26th International Conference on World Wide Web Companion* (pp. 683–692). International World Wide Web Conferences Steering Committee.
28. Shin, D., Hameleers, M., Park, Y. J., Kim, J. N., Trielli, D., Diakopoulos, N., Helberger, N., Lewis, S. C., Westlund, O., & Baumann, S. (2022). Countering algorithmic bias and disinformation and effectively harnessing the power of AI in media. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 99(4), 887–907.

Цитирање – АПА стил:

Поповић, Д., Благојевић, Б. (2025). AI и новинарство: изазови препознавања, етичка одговорност и будућност професије. У: Б. Санчанин и А. Пењишевић (ур.), *Зборник радова VII међународне научне конференције Вештачка интелигенција у креирању медијских садржаја* (стр. 240-260). Сремски Карловци: Центар за културу, едукацију и медије; Источно Сарајево–Соколац: Висока школа за услужни бизнис.

Рад је примљен: 30. септембар 2025.

Received: September 30, 2025.

Прихваћен за објављивање: 7. октобар 2025.

Accepted: October 7, 2025